

**БАБІЙ Надія Петрівна**

УДК 168. 522: 7. 034. 7: 265. 31. /. 34 (083. 132) (477. 86)

**ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ДОБИ БАРОКО В КАТОЛИЦЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ ІВАНО-  
ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

26.00.01 – теорія та історія культури

**АВТОРЕФЕРАТ** дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України

**Науковий керівник:** кандидат мистецтвознавства

**Кравченко Наталя Іванівна,**

доцент кафедри мистецтвознавства та експертизи  
Національної академії керівних кадрів культури і  
мистецтв (м. Київ)

**Офіційні опоненти:** доктор мистецтвознавства, професор

**Урсу Наталя Олексіївна,**

завідувач кафедри мистецьких дисциплін  
Кам'янець-Подільського національного університету  
імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський)

кандидат мистецтвознавства

**Коновалова Ольга Володимирівна,**

доцент кафедри образотворчого мистецтва і дизайну  
Київського університету імені Бориса Грінченка  
(м. Київ)

Захист відбудеться «13» лютого 2014 року о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.051.08 у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 79.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 79).

Автореферат розіслано «10» січня 2014 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради



О. Д. Чуйко

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Усвідомлення унікальності вітчизняної історико-архітектурної та культурно-мистецької спадщини вимагає її збереження і відновлення. Водночас постає потреба дослідження барокових католицьких пам'яток Івано-Франківщини та розкриття їхньої сутності в історичному, світоглядному й мистецько-образному аспектах. Визначення ролі цих об'єктів у формуванні світової, національної культури загалом і визначеного регіону зокрема зумовлює важливість обраної теми.

У культурологічних дослідженнях, де «стиль» розуміють як спосіб життєдіяльності й світобачення, «бароко» розглядається як іманентний кожній культурно-стильовій цілісності етап, що завершує еволюцію та позначає звершення і старіння певних стилеформуєчих тенденцій. Дисертація досліджує історичний прецедент бароко – стиль епохи, що панував на досліджуваних землях від кінця XVII до останньої чверті XVIII ст. і найповніше виразився в пам'ятках архітектури католицького віровизнання.

Увага дослідників культури цього регіону охоплює здебільшого сфери народної творчості, етнографії, а також дерев'яного зодчества. З розмаїття католицьких пам'яток доби бароко лише деякі було розглянуто у працях українських науковців. Утім, слід зазначити, що ще на поч. XX ст. чинною була концепція розгляду історії архітектури України як цілісного явища, а не як окремих етнографічних проявів. Згідно з нею слід дотримуватися загальноживаної методи всіх європейських народів і розглядати пам'ятки мистецтва та культури за територіальним принципом. Тобто все, що зведено в Україні, – то українська архітектура незалежно від того, хто її будував.

У вітчизняній науці внаслідок уникнення вивчення пам'яток римсько-католицького обряду з'явилися білі плями у висвітленні культурної спадщини України. Значними є і втрати архітектурного надбання області, збережена ж його частина ще не отримала достатнього вивчення і класифікації за локальними художньо-стилістичними ознаками.

У роботі актуалізується проблема об'єднання культурологічних і мистецтвознавчих методик для комплексного аналізу особливостей розвитку культури Івано-Франківщини доби бароко. Католицькі храми регіону кінця XVII – останньої чверті XVIII ст. розглянуто в контексті суспільно-історичних подій і економічних умов їхнього будівництва. Враховано літургійне призначення споруд, особливості художньої стилістики пам'яток, внутрішнього оздоблення, вподобання меценатів, професійність митців тощо.

Дослідження ґрунтується на фундаментальних ідеях теоретиків світової та української культури: Г. Вельфліна, А. Хаузера, М. Грушевського, Д. Чижевського, І. Грабаря, М. Гембаровича; на працях сучасних вітчизняних науковців, зокрема тих, в яких актуалізуються проблеми комплексного аналізу мистецької спадщини як видатного артистичного явища: Б. Возницького, П. Жолтовського, Г. Логвина, В. Александровича.

**Зв'язок роботи з науковими програмами.** Дослідження виконано в межах Загальнодержавної програми охорони культурної спадщини на 2012–2022 роки (Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 17 лютого

2011 року № 3038-VI), планів наукових розробок кафедри мистецтвознавства та експертизи НАКККіМ «Культура і мистецтво в сучасному державотворчому процесі».

**Мета дослідження** – висвітлити розвиток художньої барокової культури на прикладі католицьких архітектурних пам'яток Івано-Франківщини. Досягнення зазначеної мети передбачало вирішення таких завдань:

- Проаналізувати проблему вивчення барокових католицьких пам'яток Івано-Франківської області у вітчизняній науці, визначити теоретико-методологічні засади, систематизувати джерельну базу дослідження.

- Виявити вплив культурних процесів, ідей епохи на формування художньо-композиційних принципів храмового будівництва періоду бароко.

- Дослідити стильові особливості раннього бароко в архітектурних пам'ятках Івано-Франківщини 1660–1730 рр.

- Проаналізувати розвиток храмової архітектури від середини до останньої чверті XVIII ст. Упорядкувати описи костелів, провести їх систематизацію.

- Розкрити вплив фундаторів та доброчинців на творчий доробок будівничих-архітекторів культових барокових споруд Прикарпаття.

- Показати пам'яткоохоронне значення дослідження.

**Об'єктом дослідження** є католицькі архітектурні пам'ятки Івано-Франківщини в художній культурі періоду бароко.

**Предметом дослідження** є художньо-композиційні особливості, декор храмової архітектури Івано-Франківщини доби бароко в контексті соціально-культурних процесів кінця XVII – останньої чверті XVIII ст.

**Хронологічні межі** дослідження охоплюють кінець XVII – останню чверть XVIII ст., тобто період становлення, розквіту та занепаду барокової храмової архітектури на теренах Західної України. Необхідність звернення до інших часових періодів зумовлена окремими подіями фундацій, функціонування, руйнування івано-франківських та європейських барокових храмів.

**Територіальні межі** визначені адміністративними кордонами сучасної Івано-Франківської області, що у досліджуваній період були південно-східною частиною Руського Воеводства Речі Посполитої.

**Наукова новизна отриманих результатів** полягає в тому, що:

- проведено комплексне дослідження розвитку стилю бароко в храмовій архітектурі Івано-Франківщини як цілісного історико-культурного явища;

- висвітлено проблему ідейного змісту та композиційних принципів барокових архітектурних форм;

- виявлено передумови фундацій та основні історичні етапи розбудови католицьких храмів доби бароко Івано-Франківщини.

Уточнено і верифіковано:

- стилістичні пріоритети в архітектурі цього регіону;

- авторство та хронологію спорудження пам'яток;

- доробок фундаторів, чиї вподобання вплинули на будівництво та оздоблення храмів;

- основні композиційні вирішення фасадів костелів на теренах Івано-Франківщини.

Створено фототеку і систематизовано іконографічний матеріал, що характеризує зміни в досліджуваних пам'ятках.

До дисертації внесено архівні матеріали, фондів збірки, які досі не публікувалися в Україні:

- ідентифіковано та введено в науковий обіг невідомі обмірні креслення і графічні аркуші (акварелі) 1949 р. із зображеннями івано-франківських барокових костелів доктора архітектури Д. Яблонського;
- здійснено описи втрачених поліхромій костелів.

**Практичне значення.** Результати і висновки дослідження можуть бути використані для:

- поглибленого вивчення української культури і мистецтва, особливо такого явища, як храмова архітектура;
- збереження успадкованих культурних цінностей, їхнього відродження та функціонування в нових соціально-політичних умовах;
- корегування пам'яткоохоронних паспортів об'єктів культурної спадщини цього регіону, доповнення інвентарних та наукових карток ММП;
- розробки краєзнавчих і паломницьких маршрутів для туристичної галузі.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення та висновки дисертації доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри мистецтвознавства та експертизи НАКККІМ, теоретичних і методичних семінарах, пройшли апробацію на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-теоретична «Стильова панорама українського мистецтва» (2008, м. Київ); II Наукова «Україно-єврейські взаємини: культурологічні, історичні, соціологічні аспекти» (2008, м. Львів); Міжнародна науково-практична «Становлення і розвиток етнодизайну: український та європейський досвід» (2010, м. Полтава); Всеросійська науково-практична «Культурное наследие как фактор развития региона» (2011, г. Санкт-Петербург); Міжнародна наукова «Науки про мистецтво: актуальні питання мистецтвознавства та філософії мистецтва» (2011, м. Київ); Всеукраїнська науково-практична «Художня творчість Григорія Крука в контексті світового мистецтва» (2011, м. Івано-Франківськ); V Міжнародна науково-практична «Проблеми культурної ідентичності: минуле і сучасне діалогу культур» (2012, м. Острог); Міжнародна наукова «Актуальные проблемы мировой художественной культуры. Памяти профессора У. Д. Розенфельда» (2012, г. Гродно, Республика Беларусь); Наукова краєзнавча «Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура» (2012, м. Тисмениця); V Міжнародна Інтернет-конференція «Людина – Культура – Мистецтво – Творча особистість» (2013, м. Луганськ); а також у доповідях на звітно-наукових конференціях викладачів, докторантів, аспірантів ВДНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» 2012, 2013 рр.

**Публікації.** За темою дисертації опубліковано 10 наукових статей, з них 8 – у фахових виданнях.

**Структура дисертації** зумовлена логікою дослідження, що впливає з поставленої мети та основних завдань. Робота складається зі вступу, чотирьох

розділів, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 194 с., із них 160 с. основної частини. Список використаних джерел 333 позиції. Додатки оформлено окремою книгою (172 с.): додаток А (карти), додатки Б–К (фотографії), додаток Л (анотований список ілюстрацій), додаток М (словник згадуваних у дисертації митців), додаток Н (термінологічний глосарій).

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, ступінь її наукового опрацювання, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, територіальні та хронологічні межі, наукову новизну, практичне значення дослідження, зазначається апробація основних результатів дослідження.

У **першому розділі «ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДИКА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ»** розкрито стан дослідженості проблеми, окреслено джерельну базу, зазначено застосовані наукові методи.

**1.1.** Огляд літератури. Літературні та історико-мистецтвознавчі джерела розділено на три основні групи видань, які відрізняються за характером і спрямованістю інформації.

До першої групи належать історичні відомості про події в житті прикарпатських міст і містечок, особливості заснування та організації у них парафій, будівництва культових споруд. Праці польських хроністів ХІХ ст. С. Баронча (1858), А. Шарловського (1887) цінні тим, що написані вони на основі джерел, які назавжди втрачені, тому набули якості першоджерел. Переважна більшість пізніших дослідників тією чи іншою мірою спиралась саме на них. Фундаментальним є видання «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» (1880–1892). Публікації та монографії сучасних українських істориків і краєзнавців В. Полека (1994), В. Грабовецького (2001), М. Головатого (2007), З. Соколовського (2010), М. Вуянко (2003), У. Головчанської (2002), І. Бондарєва (2010) висвітлюють питання руйнації, перебудов та пристосування барокових костелів.

Другу групу джерел становлять розвідки в галузі культової архітектури та мистецтва Галичини середини ХVІІ – останньої чверті ХVІІІ ст.: І. Грабаря (1914), В. Січинського (1925; 1956), Зб. Горнунга (1935; 1937; 1948; 1976), Т. Маньковського (1932; 1974), Ю. Горнунгової (1937) і довідник-каталог «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» (1983–1986). Відзначено роботи П. Ричкова (2002), С. Кравцова (1991; 1993) з питань західноукраїнського містобудівництва доби бароко; В. Вуйцика (1996), Б. Возницького (1991; 1995; 1997), в яких будівничий спадок Б. Меретина, М. Полейовського, Ф. Кульчицького розглянуто в контексті суспільно-політичних подій. Важливими є дослідження О. Горбик (2003), Н. Урсу (2007), присвячені аналізу мистецького доробку Католицької Церкви в Україні і такі видання, як «Історія української архітектури» (2003), «Українське мистецтво» (2005) і Т. 3 – «Мистецтво другої половини ХVІ – ХVІІІ ст.» «Історії українського мистецтва» (2011), а також польське – «Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej» (2006).

Третя група джерел торкається питань культури, які дотичні до проблем дисертаційного дослідження. Це праці з історії українського мистецтва М. Гембаровича (1925; 1968; 1973), Г. Логвина (1959; 1963; 1991), П. Білецького (1969; 1981), В. Овсійчука (1991), В. Свенціцької (1991), П. Жолтовського (1978; 1988); огляд європейських літературних джерел, що описують історичні події доби бароко на українських землях, зроблений Д. Наливайком (1998); а також дослідження А. Макарова (1994), О. Лильо (2005), М. Станкевича (2010). Важливими є біографічні та термінологічні словники: Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть (1999); Митці України (1992); Словник українського сакрального мистецтва (2006), Słownik terminologiczny sztuk pięknych (1996), Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających malarze, rzeźbiarze, graficy (1971–98).

Історіографія наукової проблеми дає право стверджувати, що католицькі пам'ятки Івано-Франківщини доби бароко не були об'єктом комплексного дослідження, моменти їх вивчення розглядалися відокремлено від історичного тла, світоглядних, мистецько-образних чинників, визначення їхньої ролі у формуванні світової, національної культури загалом і визначеного регіону зокрема у вітчизняному та зарубіжному мистецтвознавстві не проводилися.

**1.2.** Джерела і методика дослідження. Джерельну базу дисертації становлять документи фондів відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника; матеріали приватного архіву З. Соколовського. Серед фондів збірок скульптури та іконопису Музею мистецтв Прикарпаття опрацьовано архів В. Мельника. Основні обмірні креслення репродуковано з паспортів пам'яток Державного науково-реставраційного управління Івано-Франківської області та архіву З. Соколовського. Відомості про облаштування, перебудови храмів Івано-Франківщини уточнено на основі візитаційних актів 30-х рр. XX ст. архіву Львівської архідієцезії (архів кс. Євгенія Базяка) в Кракові. Матеріально-предметну базу становлять барокові католицькі пам'ятки Івано-Франківської області (існуючі, а також зруйновані).

Методологічними засадами дослідження є принцип об'єктивності й історизму, системний підхід до вивчення мистецько-культурних та соціально-економічних явищ у їх розвитку і взаємозв'язках. Загальнонаукові методи – аналітичний та діахронно-синхронний доповнено порівняльно-історичним аналізом для виявлення загальних рис та регіональних особливостей католицької культової архітектури доби бароко, тенденцій її розвитку, сфери взаємовпливів. Застосовано метод реконструкції, іконологічний та іконографічний аналіз.

У **другому розділі «ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА НА ТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БАРОКОВОЇ КУЛЬТУРИ»** розкрито причини появи стилю бароко у Європі, його хронологічні межі, ідеологічне підґрунтя і способи вираження у мистецтві Івано-Франківщини.

**2.1. Європейське бароко та його вплив на урбаністичні процеси в Західній Україні.** Урбаністичні процеси регіону розглянуто в контексті його

історичного розвитку, виявлено політичні, суспільні, економічні умови, що вплинули на ретардацію стилю у будівництві.

У XVII ст. Європа вступила у нову фазу економічних та політичних відносин, що сформували нове культурне середовище. Річ Посполита відзначалась унікальністю правління шляхетської республіки з виборною посадою короля, що декларувало рівність магнатерії перед законом. Тісний зв'язок політики й ідеології з мистецтвом найкраще розкрився у храмовій бароковій архітектурі та в нових принципах містобудівництва. У Західній Україні використовувались італійська об'ємно-просторова та французька планіметрична урбаністичні концепції.

Необхідність ліквідації наслідків руйнувань у регіоні зумовила залучення до проектування та будівництва військових інженерів – Ф. Корассіні, Ш. Бенуа, Я. Лонгау. Будівництво Станиславова (1662–1682) магнатами Потоцькими хронологічно збігається з будівництвом міста-фортеці Саарлуї (1680, Німеччина) за правління Людовика XIV та має з ним стилістичну подібність. Вплив французької культури відобразився в тісному зв'язку окремих просторових елементів міста, що відповідає раціоналістичному вченню Рене Декарта. Перспективи вулиць завершувались новими храмами, площами, палацовими ансамблями, малими архітектурними формами, що визначались на етапі проектування й узгоджувались із загальною ідеологічною програмою. Ідеальне місто-держава Станиславів, меншою мірою міста Бурштин, Тисмениця, Городенка, у своїх задумах проголошували основні гасла доби бароко: вищість католицизму, мілітарні амбіції, ідеї унії, сарматизму тощо. Культові пам'ятки відігравали ключове значення у символіці міст, об'єднували в собі функції релігійних, освітніх та громадських осередків життя суспільства; зосереджували всі просторові та просторово-часові види мистецтва.

## **2.2. Особливості барокової культури на теренах Івано-Франківщини.**

Розглянуто культурне життя регіону від середини XVII до останньої чверті XVIII ст. Для панівної верхівки традиційним було наслідування звичаїв та моди європейських монархій, а також особлива релігійність; плекалась ідеологія загальнодержавного патріотизму, поєднаного з усвідомленням власної етноконфесійної тотожності. Суспільні зміни, поразки та перемоги пов'язувались із Божою волею, а життєпис сучасників прирівнювався до героїчного епосу. Легенди однаковою мірою стосувались лицарської звитяги як шляхти, так і козаків, опришків, духовних наставників. Факти з біографій родин Потоцьких, Ліщинських, Олекси Довбуша, Василя Баюрака, Бешта ще за життя були міфологізовані, гіперболізовані, що вказує на культ «сильної людини» в зазначену епоху.

У мистецтві регіону барокові риси виявились у змісті й тематиці творів, заснованих на алегоричній інтерпретації фундаментальних суспільних явищ, а також у зовнішніх, формально-пластичних художніх прийомах. Живопис, переважно релігійний, відзначався складною побудовою, передачею динамічних рухів постатей, соковитим мажорним колоритом на золоченому тлі, ілюзійними розписами храмових склепінь. Серед літературних жанрів найбільше представлено пишні панегірики, мали місце повчальна література,

переклади античних авторів, релігійна драматургія, комедія тощо. Також створено велику кількість балад, пісень, легенд, в яких оспівувались героїчні події, згадувались непересічні особистості. Виявлені іконографічні джерела та відомості в історичних документах засвідчують існування на теренах краю високопрофесійної школи оркестрового та хорового мистецтва за участі запрошених європейських композиторів і співаків.

У **третьому розділі** «**БАРОКОВА ХРАМОВА АРХІТЕКТУРА КІНЦЯ XVII – СЕРЕДИНИ XVIII ст. НА ТЕРЕНАХ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ**» проаналізовано призначення та символіку культових споруд кінця XVII – середини XVIII ст. Архітектурна форма барокового храму відповідала літургійному змістові, регламентованому постановами Тридентського собору (1547–1563) та Замойського синоду (1720). Основні напрями європейського будівництва костелів кінця XVII – середини XVIII ст. представлено у храмах Івано-Франківщини. Збережені храми проаналізовано за періодами їх заснування, будівництва, реконструкцій. Визначено типи планувальних та просторових конструкцій, особливі характеристики зовнішнього декору.

**3.1. Перші ознаки стилю бароко в культових пам'ятках 1660–1730 рр.** Етапність розвитку культури доби відобразилася в етапах стильового розвитку культової архітектури. Початок XVII ст. з економічних та політичних причин у храмовому будівництві Руського Воєводства не був активним. Відведені на будівництво ресурси використовувались переважно для реконструкції оборонних комплексів.

Першому етапові формування стилістики притаманні певний архаїзм і чітка тектонічність архітектурної пластики. Барокові зміни мали поверховий характер, стосувались перебудов фасадів більш старих храмів (костел Св. Миколая в м. Рогатині). Часто православним церквам надавали нових стилістичних рис, змінюючи пластику лише порталів і фронтонів за рахунок плоского рослинного декору (церква Різдва Богородиці в м. Рогатині, церква Св. Пантелеймона в м. Галичі). Ордер не мав тектонічного вираження, використовувався для артикуляції об'ємних блоків, ризалітів, ярусів. Зовнішній декор був ще пласким. Наголошено на поширенні двоярусного вежового типу дзвіниць біля католицьких храмів (костели отців францисканців у м. Галичі, парафіяльний у с. Михальчому).

**3.2. Станиславівська колегіата та її вплив на храмову архітектуру регіону.** Стабілізація політичної ситуації в регіоні у 30-х роках XX ст. сприяла розвиткові будівництва, в тому числі культового.

Серед католицьких пам'яток яскраво виділяються костели з характерним вузьким виступаючим фасадом, припертим двома квадратними вежами, з глибокою балконною нішею та щитом (повторюється в костелах: станиславівській Колегіаті (1672–1703, 1750), оо. домініканців у м. Тисмениці (1721–1736) та смт. Богородчанах (1741–1175), парафіяльному в с. Кукільниках (1732–1782), в м. Монастириськім (1727–1751). Визначено єдину особу-фундатора для всіх храмів (Йосифа Потоцького), що вказує на їх «панегіричний» характер. Фасад Колегіати, найімовірніше, з'явився у 40-х роках XVIII ст., через що його авторами не можуть бути визначені в літературі



військові інженери Франсуа Корассіні та Шарль Бенуа. Повторення у пам'ятці типу грецької церкви в Римі (Sant'Atanasio dei Greci) виразно підкреслювало руське походження фундатора. На підтвердження цього вказує і той факт, що біля храму було зведено дзвіницю, яка повторювала конструктивні риси народних веж-дзвіниць.

Серед пластичних засобів поширюються мотиви повтору (подвоєння, потроєння) форм: пілястр, фронтонів, сандриків, карнизів; декоративне штукатурне ліплення найбільше проявилось у різноманітності капітелей.

**Оказіональна архітектура доби бароко була тісно пов'язана зі світоглядом та ідеями цього часу, мала важливе значення у житті громади. В культурі краю представлено кілька її відмін: феєрверки, кальварії, «castrum doloris» Й. Потоцького. Малі архітектурні форми існували не самі по собі, а у взаємодії з храмовою архітектурою та іншими візуальними і пластичними мистецтвами. Характерною особливістю регіону була універсальність культових споруд: до загальної ідеологічної програми міст (Станиславів, Городенка, Тисмениця) залучались храми не лише римсько-католицького обряду, а й уніатських: українського та вірменського, пізніше – юдейського віросповідань. Документально підтверджено проведення уніатських служб у римсько-католицьких храмах (Колегіаті).**

У четвертому розділі «РОЗВИТОК КУЛЬТОВОЇ АРХІТЕКТУРИ ВІД СЕРЕДИНИ ДО ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII ст.» розглядається період, в який збудовано найбільшу кількість храмів Івано-Франківщини, визначено імена фундаторів та майстрів. Стилiстику архiтектури костелiв розглянуто в контекстi iсторичного та суспiльного розвитку, економічних і політичних чинників.

**4.1. Ідеологічні програми зрілого бароко у католицьких пам'ятках регіону.** Між 1740–1760 рр. відбулася уніфікація архітектурних форм разом із безпрецедентним застосуванням скульптурного декору на фасадах та в інтер'єрах. Практично знівелювалося явище хронологічної ретардації стилістики мурованого культового будівництва щодо центрально- та східноєвропейського.

Конструктивна логіка й тектоніка підпорядковані ідеологічно-клерикальним завданням. Роль фундатора була визначальною. Вибір змістовної програми споруди пов'язувався з його іменем, чеснотами, гербом та ін. Надалі ці самі фактори впливали на вибір митців та майстрів, на наповнення пам'яток коштовними предметами культу. Архітектурна діяльність провадилась через придворних та королівських архітекторів, що поєднували в собі функції проєктанта й художника, підприємця-підрядника, виробника і постачальника будівельних матеріалів.

Розвиток архітектури спрямовувався до більшої складності об'ємів і просторів, взаємоперетину в них різноманітних геометричних форм. Характерні поєднання протилежностей, дисонансність, принципова розімкненість архітектурних деталей, ілюзійнізм, одночасне сприйняття внутрішнього і зовнішнього просторів. Ефект впливу на глядача досягався чергуванням різноманітних вигнутих й увігнутих площин, округлих форм, звивистих ліній,

назріванням напруги, створенням багатогри сферичної, кольорових контрастів, активним використанням живопису та скульптури.

Споруди з дво- і триярусними фасадами, з двома вежами та без веж у цей період були дуже популярними, проте особливого поширення набули храми без веж, створені за проектом Бернарда Меретина на основі видовженого плану грецького хреста. Ці костели синтезують різні культурні традиції (автохтонну з центральноєвропейською, східного і західного християнства). Вони не лише визначили яскравий почерк митця, а й прославили фундатора – Миколу Потоцького.

4.2. Пізнє бароко в прикарпатських костелах. 1764–1770 рр. позначені «кризою конфедерацій», кількарізовим руйнуванням і захопленням Станіславова, політичною та економічною нестабільністю краю, що призвело до регресу загального культурного розвитку й стилістики культового будівництва.

Фундації для храмів нечисленні, добудовували розпочате у 50-х роках XVIII ст. До числа доброчинців долучалися міщани. Як наслідок структура костелів та їх внутрішнє наповнення мали значні розбіжності. Культові споруди ззовні нагадують оборонні фортеці з масивною пластикою – підтримувалась двовежова структура, форми максимально геометризovanі, ордер тяжіє до тектонічності, мінімалізована частка декору (парафіяльний св. Станіслава та Івана Хрестителя в с. Нижневі (1742–1751, 1758–1780), вірменсько-католицький св. Каєтана в м. Тисмениці (1759–1791).). Безвежові фасади мають готичну стилістику (костели Вознесіння Богородиці в м. Галичі (1710–1775), св. Антонія в м. Маріямполі (1757). Натомість інтер'єри особливо пишні. Характерне різностильове наповнення скульптурою та декором в одному ансамблі, поширений ілюзійний живопис.

У стилістичному плані пам'ятки поєднують у собі риси різних відмін бароко: «сарматського», класичного римського, а з початком правління Станіслава Августа Понятовського (1764–1795) – барокового класицизму.

4.3. Елементи бароко в католицьких дерев'яних храмах Івано-Франківщини. Значні лісові ресурси, дешевизна та зручність обробки деревини були визначальними чинниками для переважаючого дерев'яного будівництва у регіоні загалом, у тому числі – храмового.

Як і у кам'яному будівництві, спорудження дерев'яних костелів фінансував фундатор, а не громада. Кожна з пам'яток позначена «чудесними» подіями, мала предмети особливого поклоніння (чудотворні образи), була об'єктом загальних прощ. У досліджених костелах досить помітне наслідування зовнішніх ознак кам'яних храмів при збереженні традиційної зрубної конструкції: активно акцентувався лише головний фасад; верхній ярус із заходу мав велике вікно чи балкон (свт. Отинія, с. Вікняни, с. Пістинь), перекриття інтер'єру плоске, з активною часткою ілюзійного живопису; костели облаштовувались бароковими вівтарями, органічними нішами, конфесіоналами тощо; важливого значення набули імітації дорогих облицювальних матеріалів (мармуру, позолоти) в інтер'єрах, заміна конструктивних елементів ілюзійними.

Споруд із вежами на фасаді серед івано-франківських дерев'яних католицьких храмів не виявлено, набули поширення безвежові фасади з вежечкою-сигнатуркою. Відзначено єдиний центральнокупольний храм у формі октагону з чотирма короткими раменами, що мав висотне розкриття інтер'єру (с. Яблунів).

## ВИСНОВКИ

На основі зібраного і систематизованого фактологічного матеріалу, його науково-теоретичного аналізу отримано такі результати:

- Історіографічний огляд наукових джерел засвідчує, що проблема визначення художньої культури доби бароко в католицьких пам'ятках Івано-Франківської області не була предметом комплексного дослідження, а тому не отримала цілісного і всебічного висвітлення в науці.

- Доведено, що панування стилю бароко на теренах Івано-Франківщини припадає на кінець XVII – останню чверть XVIII ст. Вивчені архітектурні об'єкти здебільшого зорієнтовані на загальнокатолицькі тенденції храмового будівництва й загальноєвропейські світоглядні концепції, хоча в них і відтворено певні національні (руські) риси. Інтеграція культурних процесів була зумовлена сукупністю політичних, економічних, ідеологічних чинників. Культурні ідеї доби бароко панували у суспільній свідомості та визначили розвиток храмовбудівництва. У ньому втілювалися ідеї міста-утопії; граду як Небесного Єрусалима; концепція унії; гасла, проголошені честолюбними магнатськими амбіціями, сарматизмом; усвідомлення безмежності простору, підкріплене географічними та астрономічними відкриттями. Культурні пам'ятки поєднували релігійні, громадські, освітні функції, відігравали роль синтезуючої ланки для різних видів мистецтва і форм культуротворчої діяльності. Оказіональна архітектура існувала у тісному зв'язку з ідеологічними програмами доби, була безпосередньо пов'язана з костельною.

- Архітектурна стилістика і пластичне вирішення католицьких храмів раннього бароко зумовлені функціональною типологією, розпланувальною й об'ємно-просторовою структурою та конструктивно-технічними особливостями об'єктів. Аналіз збережених пам'яток дозволяє виділити основні композиційні принципи та засоби виразності, уживані наприкінці XVII – у першій половині XVIII ст.:

- основна частина храмів має архаїчні риси конструктивних деталей: тридільність плану, гранчастий чи півциркульний пресбітерій, значну товщину стін, хрестове перекриття тощо;

- тектоніка була ордерною, приваблювала місцевих майстрів насамперед своїми декоративними й образно-символічними можливостями. Ордер видозмінювався, використовувався для артикуляції об'ємних блоків, ризалітів, ярусів, а в декорі відігравав організуючу роль: фронтони, вікна з арковими й лучковими перемичками часто мали облямування у вигляді ордерних композицій наличників із сандриками найвищавіших форм;

- при римсько-католицьких храмах поширеним було будівництво вежового типу дзвіниць, традиційне для народної архітектури;

– в оформленні фасадів зразком для наслідування став храм Sant'Atanasio dei Greci в Римі, на виборі якого позначилося грецьке походження пам'ятки.

• Від середини до останньої чверті XVIII ст. змінюється стилістика культової архітектури на теренах Івано-Франківської області. Перехід від легких динамічних форм «віленської» характеристики до масивної аскетичності «сарматської» в екстер'єрах храмів поєднаний із найширшим застосуванням скульптурного декору й поліхромії в інтер'єрах; у плануванні розповсюджені зальні костели з пристінними стовпами та костели, плани яких утворені перетином геометричних фігур:

– поширене поєднання різних типів планування з двоверховими фасадами баварсько-чеської стилістики;

– тип однорядного фасаду S. Giovanni in Laterano Александро Галілеї втілено у творчості Бернарда Меретина;

– для останньої чверті XVIII ст. характерні однорядні та дворядні фасади з виступаючими квадратними вежами, у декорі використовуються ренесансні, готичні та романські елементи;

– купол як символ «вмістилища Святого Духа» у досліджуваних пам'ятках рідко мав зовнішнє вираження на середхресті. Світловий барабан не використовувався, натомість популярними були купольне склепіння пресбітерія, парусне перекриття середхрестя, зовнішня імітація сигнатуркою, купольні перекриття каплиць, ілюзійне вираження купола на плоскій стелі;

– для посилення декоративності внутрішнього оздоблення храмів використовувались пластичні елементи: встановлювались різьблені архітектурні вівтарі, скульптура. Для костелів середини XVIII ст. характерна єдність у вирішенні ансамблю, в кінці періоду – різностильовість в оздобленні інтер'єру та екстер'єру;

– поширений був ілюзійний живопис із тематичними композиціями, що наслідують зразки Андреа дель Поццо, дрібний декоративний рокайлевий орнамент популярний наприкінці XVIII ст.;

– дерев'яні костели XVIII ст. зводились у менших містечках та селах Івано-Франківщини. Зберігаючи в основі загальну конструкцію народного будівництва, вони наслідували риси католицького кам'яного зодчества у декорі фасадів, облаштуванні інтер'єрів. Відзначено повздовжній тридольний та центральний хрещатий типи планів.

• У будівництві були задіяні різні митці: військові інженери, королівські та придворні архітектори, скульптори, художники і колективи так званих «фабрик», які брали участь у зведенні, оздобленні, іноді в перебудові споруд. Укладено словник митців та майстрів, де уточнено імена виконавців та авторів проектів храмів. Визначено, що будівництвом культових споруд на початку та в останній чверті XVIII ст. керували військові інженери-фортифікатори. Доведено помилковість твердження, що Франсуа Корассіні та Карл Бенуа є можливими авторами фасаду станіславівської Колегіати, а Християн Дальке, Станіслав Потоцький – авторами проекту єзуїтського костелу. Введено в науковий обіг імена будівничих-архітекторів, які досі не пов'язували з культовими спорудами Прикарпаття. Визнано, що найбільший вплив на

розвиток барокової архітектури регіону мали проекти Павла Гіжицького (1692 – 1762) та Бернарда Меретина (п. – 1759), які орієнтувались на італійські та баварсько-чеські зразки.

Найбільші фундації на теренах Івано-Франківщини зробили представники родів Потоцьких та Яблунівських. Завдяки їм набули поширення дві «програмні» пам'ятки: Колегіата в м. Станиславові та уніатська церква в м. Городенці. Меценати брали безпосередню участь у створенні проектів, затвердженні ідеологічної програми, зведенні й оздобленні римсько-католицьких, греко-католицьких, вірменських храмів. Фундаторська діяльність магнатів та шляхти Руського воєводства одночасно поширювалась на некатолицькі пам'ятки (православні церкви, синагоги), вона позначена залученням до праці видатних митців. Отже, зовнішній та внутрішній вигляд костелів залежав від їхніх уподобань. У багатьох пам'ятках зображення донатора чи його патрона присутнє у стінописі, скульптурних композиціях, серед вітварних образів, родовий герб вінчає щити храмів.

• У дисертації атрибутовано графічні листи і креслення архітектора Д. Яблонського 1949–50 рр., знайдені серед архіву З. Соколовського. До роботи ввійшли неопубліковані рукописи обстеження втрачених стінописів костелів. Накопичений і опрацьований матеріал передано до Державного науково-реставраційного управління Івано-Франківської області для доповнення пам'яткоохоронних паспортів, відтворення та реставрації пам'яток римсько-католицької культової архітектури, внесено корективи до інвентарних карток фондової збірки Музею мистецтв Прикарпаття.

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бабій Н. Організація костельного простору в бароковій культурі Прикарпаття / Надія Бабій // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – 2009–2010. – Вип. 17–18. – С. 178–185.
2. Бабій Н. Фасад Станиславівської Колегіати. / Надія Бабій // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: [зб. наук. праць; вип. XXIV]. – 2010. – С. 284–292.
3. Бабій Н. Традиції бароко в культурі українського Прикарпаття / Н. Бабій // Вісник ДАККІМ: Наук. журнал. – 2010. – № 2. – С. 99–102.
4. Бабій Н. Творчість Бернарда Меретина на Прикарпатті / Надія Бабій // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. праць. – Вип. 17. – 2010. – С. 187–195.
5. Бабій Н. Відображення філософії бароко в містобудівельних принципах Станіславова / Надія Бабій // Народнознавчі Зошити: Двомісячник ІННАНУ. – 2010. – Вип. 5–6. – С. 652–658.
6. Бабій Н. Опришківська церква у селі Нижній Вербіж (1756–1808) в контексті барокової культури краю / Надія Бабій // Вісник ХДАДМ. – Х. : ХДАДМ, 2012. – (Мистецтвознавство: № 1). – С. 65–68.
7. Бабій Н. Культова архітектура в бароковій культурі Івано-Франківщини. Історіографія та джерельна база дослідження / Надія Бабій // Актуальні

проблеми історії, теорії та практики художньої культури : [зб. наук. праць; вип. XXVIII]. – 2012. – С. 158–163.

8. Бабій Н. Церква Різдва Богородиці (1756–1808 рр.) у селі Нижній Вербіж. Питання типології пам'ятки / Надія Бабій // Вісник НАККІМ: Наук. журнал. – 2012. – № 3. – С. 167–171.

9. Babiya N. Baroque churches of Ivano-Frankivsk / Nadiya Babiya // Spheres of Culture: Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. – Lublin 2012, Vol. 1. – S. 275–286.

10. Бабій Н. Акварелі Д. Яблонського у збірці Зеновія Соколовського / Н. Бабій // Пам'ятки України: історія та культура. – 2013. – № 4 (187). – С. 60–63.

#### АНОТАЦІЯ

**Бабій Н. П. Художня культура доби бароко в католицьких пам'ятках Івано-Франківської області.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2014.

У дисертації розкрито першопричини появи в культурі регіону барокової католицької культової архітектури та обставини, які сприяли її розвиткові; простежено впливи суспільно-історичних, просвітницьких, художніх чинників.

Визначено роль костелів як синтезуючої ланки для різних видів мистецтва і форм культуротворчої діяльності. Здійснено їх систематизацію за хронологією будівництва і стилістичними ознаками. Визначено й уточнено імена будівничих, архітекторів, з'ясовано особи фундаторів, котрі були активними носіями інтелектуальних та духовно-культурних концепцій. Виявлено спільні тенденції у розвитку архітектури кінця XVII – останньої чверті XVIII ст. Івано-Франківщини й аналогічних пам'яток інших міст Східної Галичини.

**Ключові слова:** художня культура, бароко, католицький храм, традиції європейського храмобудування, регіональні особливості стилю.

#### АННОТАЦИЯ

**Бабий Н. П. Художественная культура эпохи барокко в католических храмах Ивано-Франковской области.** – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника», Ивано-Франковск, 2014.

В работе в соответствии с целью и задачами исследования проанализировано развитие католической культовой архитектуры конца XVII – последней четверти XVIII вв. на территории Ивано-Франковской области в контексте происходящих в регионе культурных и общественно-исторических процессов.

Попытка воспроизвести эстетическую концепцию барочного мышления привела к выделению в диссертации главных эстетических идей, отразившихся

в различных сферах деятельности исследуемых территорий, в том числе строительстве костелов: милитаризма, религиозности, унии, сарматизма, утопии, пространственной бесконечности. Художественно-образная система этих универсалий раскрывается с помощью принципов мистериальности, витальности, театрализации, красочности, образов Богородицы и св. патронов, выделения мотивов суеты и тщеславия, войны, сакральности.

Определена роль костелов как связующего звена для различных видов искусства и форм общественной деятельности. Отмечено, что не только происходил синтез искусств (архитектура находила продолжение в живописи, живопись имитировала скульптуру и стюк), но и взаимноиспользовались средства выразительности. Для влияния на чувства и разум верующего пластические средства в указанный период поддерживались во время богослужения риторикой, музыкой, театрализованными постановками. В костелах проводились заседания административных и политических советов, обустроивались госпитали, библиотеки, коллегииумы, бурсы.

В процессе работы найден, опубликован и введен в научный оборот большой диапазон неизвестных архивных источников, которые собраны в фондах музеев и библиотек Украины, Польши, Германии. Создана база первоисточников, архивных находок и историко-искусствоведческой литературы по указанной проблеме.

Определены особенности храмового зодчества Ивано-Франковщины конца XVII – последней четверти XVIII вв.; памятники систематизированы в хронологическом порядке и по стилистическим чертам. В связи с этим прослежены этапы зарождения, развития, наивысшего пика, постепенного затухания стиля барокко в исследуемом регионе. Для костелов 1660–1730 гг. характерны определенный архаизм и четкая тектоничность пластики. В последующий период происходит выделение идеологической программы сооружений, определяется единство тектонических приемов в памятниках, финансируемых донатором. В середине XVIII в. нивелирована хронологическая ретардация стилистики католического храмостроения относительно центральноевропейского; после 1760-го отмечены черты нарушения единства образа ансамбля, возвращение к геометризации тектоники.

На основе анализа литературных, архивных и иконографических источников уточнены идентификации некоторых костелов, встречающихся в научной литературе. Комплексно проанализированы сведения об основателях и донаторах костелов региона, чья благотворительность активно влияла на вид, архитектуру и наполнение интерьерного пространства храмов. Найдены и уточнены имена отечественных и приглашенных из других стран творцов: военных инженеров, архитекторов, скульпторов, живописцев, мастеров-прикладников, что послужило основой для составления именного словаря.

В храмах с сохраненной первоначальной функцией отмечена аутентичность архитектурного образа и конструктивного декора, фрагментов монументальных росписей. Алтарная скульптура, иконы практически утрачены, в отдельных случаях находятся в музейных коллекциях. Смена функции (частичная или полная) повлекли изменения в интерьерах костелов

либо привели к кардинальным перестройкам, иногда к полному их разрушению.

Главные памятники католической архитектуры Ивано-Франковской области исследуемого периода свидетельствуют о единстве влияния общих мировоззренческих концепций на стилевое решение архитектурных построек разных стран, находящихся на европейских территориях, показывают высочайший уровень художественных достижений и подчеркивают своеобразие стилистического кода в национальной культуре.

**Ключевые слова:** художественная культура, барокко, католический храм, традиции европейского храмостроения, региональные особенности стиля.

#### ANNOTATION

**Babiy N. P. Baroque Art Culture in the Catholic Monuments of Ivano-Frankivsk region.** – Manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of candidate of art studies in the major 26.00.01 – theory and history of culture. – “Vasyl Stefanyk Subcarpathian National University”, Ivano-Frankivsk, 2014.

The dissertation covers the primary reasons of emergence of Baroque Catholic cult architecture in the region and the circumstances that enhanced its development; examines the influence of socio-historical, cultural and artistic causes. The dissertation defines the role of Catholic temples as synthesizing element of different kinds of art and forms of culture building activities. It systematizes Baroque temples based on the chronology of building and the stylistic features. The dissertation finds and reaffirms the names of builders, architects, and the founders, who were active agents in creation of the key intellectual, artistic, world-view, spiritual and cultural concepts. The dissertation discusses common tendencies in the development of architecture of the end of the XVII century – the last quarter of the XVIII century of Ivano-Frankivsk region and analogous monuments of other cities of Eastern Galychyna.

**Key words:** art culture, Baroque, Catholic temple, traditions of European temple building, regional peculiarities of the st